

Bilješke iz bogoslovske literature.

Apologetične bilješke.

O religiji pretpovjesnog čovjeka. Pretpovjesno doba čovjeka zavijeno je gustom maglom. Osim Biblije nema pisanog spomenika. Znanost tumara amo i tamo. Pozitivisti (na pr. Comte, Lubbock, Mortillet etc.) i svi apsolutni evolucionisti tvrde prema svom sustavu bezuslovnog razvoja, da je pračovjek bio bez vjere. Drugi (na pr. S. Reinach) dopuštaju, da se čovjek već odiskona bavio čaranjem, magijom. Drugi opet kažu, da se „znanstveno“ ne smije i ne može ništa tvrditi o počecima čovjeka i njegove kulture (na pr. de Morgan) i td.

Kad je tu govor o vjeri uopće, ne valja misliti na koji određeni, izdjelani vjerski sustav. Ovdje nam religija ne znači drugo, već 1. priznavati jedno ili više bića, koja nadilaze zemaljske i vremenske odnošaje; 2. držati, da neka čest našeg „ja“ ostaje i poslije smrti, ma kako se zamišljalo stanje s onkraj groba; 3. nastojati, da budemo u dobroj svezi s tim višim bićem (ili bićima), o kojima se čutimo zavisni i zato 4. činiti djela, što njima gode.

U ovom znamenovanju treba reći, da je religija, kako veli etnolog Tiele, univerzalni pojav čovječanstva. Danas nema naučnjaka od barem nekog imena, koji bi jošte podržavao Lubbockovu teoriju, da ima na zemlji naroda ili plemena bez vjere. Za prošlost nam to svjedoče Plutarch, Cicero, Seneka i dr. Na osnovi te nepobitne činjenice možemo umovati ovako: vjera je ili plod općenog ljudskog umovanja ili općena baština prvotnog ljudskog stanja. Ako uzmemo prvo, onda treba priznati, da je ljudski um već po prirodi svojoj takav, te ne može da bude bez vjere. I najbjednija plemena Afrike, Azije, Amerike, Australije, što su na najnižem stupnju kulture, gotovo „divljaci“, kako ih neki i zovu, imadu vjeru, bilo da su je sebi stvorili bilo da su je sačuvali. Mora dakle, da ju je imao i pračovjek. I on je bio uman. To otkrivaju pronađeni ostaci njegove kulture: vatra, oruđe, rezbarije, nakit, oružje itd. Ako prihvatimo drugo, da je vjera općena baština pradjedova, onda i opet valja poći do kolijevke čovječanstva. Doklegod naime seže ljudsko znanje, gdjegod nalazimo čovjeka u povijesti, svi spomenici prošlosti očituju vjerovanje ljudi. Spomenici sežu do četiri ili 5000 go-

dina prije Krista. I iz tog doba imamo vjerskih spomenika na pr. pločica, u kojima je urezano, kako kaldejski kralj Our-Sina vlastitim rukama radi, da božanstvu sagradi hram. I ti su dakle ljudi baštinili vjeru. No onda vjera potječe od prvotnih pretpovjesnih ljudi.

Što dalje sežemo u prošlost, opažamo, da vjera sve to više utječe na življenje narodâ. Nevjerstvo raste sa hiperkulturom. Prirodni, nezatravljeni razum ne zna, što je ateizam. U praskozorju početaka ljudske kulture vlada vjera suvereno. Smijemo dakle zaključiti, da je i prvotni čovjek bio religiozan, sve da nam i nijesu ostali baš nikakovi tragovi ovog prvotnog vjerovanja.

No antropološka paleontologija uči jednodušno, da protohistorija¹ i neolitički period² pokazuju malo ne čitavi nacrt vjerskog mišljenja čovjeka. To priznaje i sam Mortillet. A svjedoči nam tu vjeru najočitiije izvanredna briga za pokojnike. Ljudi ovog doba pokapaju mrtve u golu zemlju, u pećinu ili spilju, naravnu i umjetnu, u kamene kovčege i dolmene.³ Tolika skrb za pokojne očituje brigu živih, da bi se usčuvale kosti pokojnika, da bi bile dobro zaštićene, a možda i to, da pokojnici ne bi mogli naškoditi živima. Kraj pokojnika među posude, boje, sjekire, koplja, noževe itd. To će pokojniku dobro doći, da se uzmogne braniti od neprijatelja i priskrbiti si, što mu treba. Očito drže ti ljudi, da pokojnik i dalje živi, nekako analogno ovdašnjem življenju. Zato mu bojadišu ili tetoviraju kosti, da ga njegov duh zaštitnik, koji ima na idolu istu boju ili istu tetovažu, i dalje prati, kako ga je štutio za ovog života. Zanimljivo je, da u ovo doba postoji dvostruko sahranjivanje mrtvih. Misle ljudi, da duša ne može naći određenog mjesta i pokoja

¹ Doba najbliže povjesnom, kad se već upotrebljava kovina: bakar, bronc, željezo.

² Najmlade kameno doba, neposredno pred protohistoričnim. Zove se i aluvij, doba poslije potopno. Karakterišu ga: ugladeni kamen (u starije kameno doba — u paleolitiku — je kamen tučen); posude od gline; žitarice; uzgajanje bilja za tkanje i domaćih životinja; kolibe na zemlji i sojenice na vodi i td.

³ Dolmeni su kamene ploče okomito uzdignute u liku paralelograma i odozgor pokrivene. Više dolmena čini često puta čitavu pokrivenu aleju. Kadikad je na gornjoj ploči nagomilana velika rpa zemlje (tumulus). Kadikad su urezane geometrijske figure, jamačno simboličkog značenja. Kadikad su iskopane udubine, zaokružene krugovima ili rigolima. Po svoj prilici za žrtve ili za darove pokojnicima.

dok se tijelo nije sasvijem raspalo. Da bi to pospješili drže se različitih običaja. Negdje zakopaju najprije provizorno pokojnika, a kad spadne meso, pokopaju ga definitivno. Drugdje mu zgule meso, pa ga ili izjedu ili spale; opet drugdje izlome pokojnom kosti i rasbacaju po dolmenu, a samo lubanje pomeću u sredinu dolmena itd. Sad je razumljivo, kako mogu biti kosti skeleta bojadisane ili tetovirane. Ali ima i čitavih skeleta. Ti su položeni u grob tako da ili sjede ili leže ili su skvrčeni u kolut. Svi se ovi običaji sahranjivanja mogu naći i danas u različitim plemena niske civilizacije u Americi, Australiji i Africi. I tu ima svaki običaj svoje religiozno znamenovanje. Nema sumnje, da je tako nešto slično značilo i kod neolitika, koji su kulturom tako blizu ovim sadašnjim zaostalim plemenima Pygmeja, Arunta, Bantuâ itd. No ova sadanja zaostala plemena imaju, uz mnogo praznovjerja, i visokih, čistih vjerskih ideja. Jamačno da je tako bilo i u doba neolitičko. Pored grobova očituju nam vjerske misli: ovratnici i prstenje od kosti, narukvice od alabastra itd., što su nađeni iz ovog doba. Gdjegod se vidi kucanje bila, tu bi čovjek nosio nekaki ures. To je u svezi, kako tumače sadašnji primitivni narodi, s time, što se držalo, da te amajlije čuvaju život (krv), da ne uteče. Ti su ljudi i samu lubanju često puta bušili. Živomu, da iz njega izade (nečisti) duh, što ga muči; mrtvomu, da se pokojniku lakše duša smiri ili da njegov duh uniđe u život čovjeka, koji će taj dio probušene lubanje objesiti o svoj vrat kao amulet. To su doduše čarolije, ali svakako očituju vjeru u dušu i u duha. Ali ima u to doba i idola. Neke figure ljudskog oblika, izdjelane na sjekiri s drškom, čuvaju grobove pokojnika. Jamačno da predočuju viša bića. Drugi kipovi ženskog spola bit će valjda božice života i rasplodivanja, zaštitnice matera i td.

Prijelaz na neolitik čini arheolitičko doba.⁴ Ovdje razlikuju paleontolozi tri tipa ljudske civilizacije: najstariji aurignacien, po spilji d' Aurignac u Haute-Garonne, srednji solutréen,⁵ po mjestu Solutré kod Maçon u Saone et Loire i najmlađi ovog doba: magdalénien, po spilji Madeleine à Tursac u Dordogne. U Aurignacu našli su pred grobnom spi-

⁴ To je već diluvij, potopno doba srednjeg kvaternera. Zove se i epoka sobova, sjevernih jelena. Neki ga imenuju: trogloditizam, spiljska epoka.

⁵ U ovo doba vrstaju rasu čovjeka: Cro-Magnon, nazvanu tako po mjestu, gdje je nađena.

ljom: pepeo, izlomljene kosti životinja, školjke, kremenja i td. Jamačno da su držali gozbe na grobu pokojnika. U Solutré nađeni su zubi i drugi probušeni predmeti na pr. jajolika slonova kost sa dvije školje na krajevima. Sigurno da su to amuleti ili talizmani za lovce ovog doba. Tip magdalenien odlikuje se svojim rezbarijama kipova i urezivanjem skeleta, ruku, štapa itd. po spiljama. Već to tumače antropolozi, da su kojekake čarolije. A pokapanje mrtvih dokazuje vjeru u prekogrobni život. Oni slažu pokojne kao mumije, prekreću im kosti, bojadišu skelet pokojnika, uresuju ga, daju mu u grob oružje i td.

Najstariji odsjek kvaterne diluvijalne formacije zovu antropolozi paleolitičko doba.⁶ I u ovom nalaze tri tipa: najstariji cheléen, po sloju zemlje, gdje su ostaci nađeni: kod Chelles u Seine et Marne, srednji acheulléenne, po Saint-Acheul, blizu d'Amiensa, i najmlađi ovog doba: mousterienne, po Moustiers, Dordogne. U tipu mousterienne je nađen glasoviti grob u La Chapelle-aux-Saints (Corrèze). Pokojnik leži na leđima, za uzglavlje mu je kamen, ispod lubanje položene su polomljene kosti životinja, a naokolo ima kremenno oruđe.

Vidimo dakle i u paleolitiku, u starom kamenom doba, istu skrb za pokojne, što smo je vidjeli prigodom pokapanja u mlađim periodama ili u neolitiku. Zanimljivo je i to, da je grob u La Chapelle-aux-Saints bio pokriven zemljom, u kojoj su našli i dva ognjišta. To su sigurno ostanci pogrebnih običaja, valjda žrtvovanja i blagovanja, kao što ih vidjesmo u arheolitiku u tipu Aurignac. Bilježimo, da k tipu mousterienne antropolozi broje i rasu neandertalskog i našeg krapinskog čovjeka. Potom nam tragovi iz ledenog paleolitičkog doba jamče, da je i taj naš pradavni pradjed imao vjeru.

O najstarijim tipovima acheulléenne i cheléen ne možemo pomoću podataka ovake vrste ništa reći. Dojako barem nijesu nađeni slični spomenici. Ima ih uopće o ljudima ovog doba izvanredno malo. Nešto kosti nađenih u vulkaničkom talogu kod Denise u Haute Loire, koje ne dopuštaju, da se o kulturnom stanju čovjeka

⁶ Ovo je doba isto s onim, što geolozi zovu ledeno doba ili doba ledenjaka. Dijelegu u četiri odsjeka. Poslije svakog ledenog odsjeka, kad su se ledenjaci povukli na polove, nastupila je toplija klima. Za tople klime poslije trećeg (neki misle, poslije drugog) ledenog doba nalaze prve tragove, da se čovjek pojavio na zemlji. U tercijarno doba nema znakova, da bi bilo ljudi. Za eolite naumice tobože cijepani kremen, nije sigurno ujamčeno, da bi bili djelo ljudi.

ovog doba išto reče. A tko da i očekuje, da će se iz toga doba štogod naći, kad je toliko vijekova leda i potresa promrzlo i prodrnalo kosti ovih prvotnih ljudi! No iz toga, što nemamo nikakvih spomenika, ne valja zaključiti, da su ti ljudi bili ateisti. Ako budu kadgod iza stoljeća iskapali na pr. na Andamanima, ne će također osim nešto kosti i lubanja naći vjerskih spomenika. A ipak su Minkopijci ljudi, koji imadu uzvišene vjerske i čudoredne pojmove.

Ne smijemo dakle iz nedostatka ikakvih kulturnih spomenika najstarijeg perioda čovječanstva zaključiti, da su ljudi ovog doba bili ateisti. Naprotiv na osnovi općene indukcije sahranjivanja, od historije, protohistorije do mousterienne u paleolitiku, smijemo po pravilima logike i po praksi egzaktnih znanosti izvesti, da se jamačno i u najstarijem paleolitiku, u cheléen, također sahranjivalo. Dakle, da su i ti prvotni ljudi bili — religiozni.

(Isporedi o svemu : Guibert: *Les Origines*. Paris. Letouzey et Ané. S. 366. sq. *L'age de la pierre* par Hamard. Paris. René Haton. S. 461. sq. *Dictionnaire Apologétique*. Fasc. VIII. Col. 463. sq. Paris. Beauchesne 1912. Bricout : *Ou en est l'histoire des religions?* T. I. S. 51. sq. Paris. Letouzey et Ane. 1911.

Dr. Fran Barac.

Biblijske bilješke.

Nikolaj Morozov: Objavljenje Ivanovo. „Vijenac“ za mjesec travanj počeo je publicirati djelo Nikolaja Morozova: „Objavljenje Ivanovo“.

Na žalost nije to „objavljenje Ivanovo“, već je to objavljenje revolucionarca Morozova, koje je u tamnici sastavljao. Tekst je doduše Ivanove apokalipse, no interpretacija je skroz samovoljna, nasiljna i neistinita.

Da je moja tvrdnja istinita slijedi, što Morozov tendenciozno poriče autenciju objavljenja „Ivanova“. Po njegovu sudu pisao je Apokalipsu patrijarha carigradski poznati veliki govornik Ivan Zlatousti (347.—407.)¹.

Taj nazor protivi se svjedočanstvu kršćanske tradicije, koja već u prva tri vijeka po znamenitim svojim zastupnicima priznaje autorom Apokalipse sv. Ivana, učenika Isusova, apo-

¹ Poblize Ivan Zlat.: Hergenröther-Kirsch, *Allgemeine Kirchengeschichte*.